

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE. VI DALIS: TEISMAS IR TEISĖJAI

The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory
in the Diaries of M. Römeris. Part VI: The Court and the Judges

*Labai sunkus menas ir labai nemalonus teisininkui,
kai teisė turi eiti į tarnybą politikai,
kuri negali jos keisti savo valia ir yra priversta siekti
savo tikslų tik interpretavimo priemonėmis.
(t. 35, 1934-10-22, l. 261)*

SUMMARY

M. Römeris became an ad hoc judge of the Permanent Court of International Justice in the case of the interpretation of the Statute of the Memel Territory. He devoted many pages of his diaries to this case. In them, the lawyer reveals not only the details of the trial, but also his inner experiences regarding the judges of the Court and his position as an ad hoc judge. This study consists of a cycle of six articles due to the wealth of material: „The Origin of the Case and Preparation for the Court“; „In the Permanent Court of International Justice“; „In the Permanent Court of International Justice: Is it possible to remove the President of the Directorate from office?“; „After the return to Lithuania“; „The Court and the Judges“. The title of the whole series of articles is „The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Region in the Diaries of M. Römeris“. In this article we present the inner state of M. Römeris during the consideration of this case, his relations with the judges of the Permanent Court of International Justice, the Institute of ad hoc judges, aspects of the judge’s independence and the perspective of the author of the diaries to become a permanent judge of the Permanent Court of International Justice.

RAKTAŽODŽIAI: M. Römeris, Klaipėdos kraštas, Statutas, Tarptautinio Teisingumo Teismas.

KEY WORDS: M. Römeris, Klaipėda Region, Statute, Court of International Justice.

SANTRAUKA

M. Römeris tapo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėju *ad hoc* Klaipėdos krašto Statuto aiškiniamo byloje. Šiai bylai nagrinėti jis skyrė nemažai dėmesio. Dienoraščiuose teisininkas atskleidžia ne tik bylos nagrinėjimo detales, bet ir savo vidinius išgyvenimus, susijusius su bylos baigtimi bei jos įtaka tolesniems Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisiniams santykiams. Dėl medžiagos gausos šis tyrimas suskirstytas į šešių straipsnių ciklą: *Bylos kilmė ir rengimasis Teismui; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui: ar galima atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininką?; Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui: sprendimas, Grįžus į Lietuvą, Teismas ir teisėjai*. Visas straipsnių ciklas pavadintas *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose*. Šiame straipsnyje akcentuojame M. Römerio vidinę būseną, nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą, jo santykį su Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjais, teisėju *ad hoc* institutą, teisėjo nepriklausomumo aspektus bei M. Römerio perspektyvą tapti nuolatinium Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėju.

IVADAS

Tai šeštasis ir paskutinis straipsnių ciklo *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose* straipsnis. Šio ciklo tikslas – atskleisti Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos detales taip, kaip jas matė, pristatė ir aprašė M. Römeris savo dienoraščiuose. Dienoraščių autorius rašė ne tik apie nagrinėjamos bylos eigą, procesą, teisėjų diskusijas, bet ir apie vidinius teisėjo išgyvenimus, aptarė aspektus, nuo kurių priklausė vienu ar kitu sprendimų priėmimas, teisėjo nepriklausomumą, dvilypį teisėjo *ad hoc* vaidmenį, teisėjų intelektualinį karą, kovojant už tai, jog kiekvieno tezės būtų įtrauktos į galutinį Teismo sprendimą. Taigi šeštajame ciklo straipsnyje gilinamasi į M. Römerio

nuomonę apie Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas arba Teismas) teisėjus, jo santykį su jais, nacionalinio teisėjo vaidmenį bei perspektyvą tapti nuolatinium Teisingumo Teismo teisėju.

Rašant šeštąjį ciklo straipsnį, naudotasi lietuvių kalba dar nepublikuotais fragmentais iš M. Römerio dienoraščių. Atliekant tyrimą, pasitelkti istorinis, analitinis, aprašomasis bei dokumentų analizės metodai. Straipsnio mokslinę bazę sudaro Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių rankraščių skyriuje, 138 fonde (Römerių giminės aktai), ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, 75 fonde (Mykolas Römeris), saugoma medžiaga.

TEISINGUMO TEISMO TEISĖJAI IR M. RÖMERIS

Dienoraščiuose M. Römeris rašė ne tik apie bylos nagrinėjimą, teisėjų diskusijas, bet ir apie savo vidinius išgyvenimus, išitraukus į bylos nagrinėjimą, nerimą dėl bylos baigties ir viso to pasekmių Lietuvai, aptarė patį Teisingumo Teismą, jo santykį su teisėjais, teisėjo nepriklausomumą bei teisėjo *ad hoc* ins-

titutą. Toliau apžvelgiame dienoraščių autoriaus mintis apie visa tai.

Tik atvykus į Hagą, M. Römerį apnioko abejonės: jis klausė savęs, ar sugebės susidoroti? Teisėjas suvokė, kad jis, kaip mokslininkas, tarptautinėje arenoje neturi išskirtinio vardo, nes darbai, parašyti lietuvių kalba, nežinomi Europos

valstybių skaitytojui. Taigi M. Römeris suprato, jog negalės pasikliauti savo autoritetu, turės remtis tik stipriais argumentais (t. 34, 1932-06-12, l. 332).

Netrukus M. Römeris, viešėdamas Hagoje, padarė išvadą, kad Teisingumo Teismas nėra nepriklausomas Aeropagas, „karaliaujantis gryno teisingumo vandenyse“ (t. 34, 1932-06-10, l. 331). Jis yra glaudžiai susijęs su Tautų Sąjunga, jautrus besiformuojantiems valdžios santykiams. M. Römeris prisipažino, kad Teismą sudaro jau karjerą padarę vyresnio amžiaus teisėjai, todėl jie laisvi ir nepriklausomi. Bet pripažino, jog ne visai taip yra. Teismo teisėjus renka Tautų Sąjungos Generalinė Asamblėja ir jos Taryba devyneriems metams. Beveik visi jie yra Tautų Sąjungos atstovai, kurie dalyvauja politikoje, yra jai angažuoti ir įsitraukę į ją: „Lyg būtų sportininkai, klubų nariai, tabako ar opijaus rūkoriai, alkoholikai. Galų gale tai yra Tautų Sąjungos apsvaiginti, išprausti į pasaulinę politiką ir diplomatiją žmonės, ne tik profesionalūs teisėjai“ (ten pat).

Tačiau dienoraščių autorius atkreipė dėmesį į tai, kad ne visus teisėjus taip galima apibūdinti. Prie nešališkiausių jis priskyrė V. Schückingą, F. B. Kellogą, galbūt M. J. Rostvorovskį ir dar kelis. Visi kiti, jo nuomone, buvo paveikti: mat teisėjams svarbu palaikyti gerus santykius su Tautų Sąjunga, užmegzti asmeninius ryšius, kad būtų išsaugoti materialūs patogumai. M. Römerio nuomone, įtakos turėjo ir tai, kad dauguma teisėjų buvo kilę ne iš magistratų ar akademinės aplinkos – anksčiau ėjo diplomatines politinių juriskonsultų pareigas. Tokia tendencija, pasak M. Römerio, nežadėjo Lietuvai nieko gera, sprendžiant jos ginčą su Vokietija. M. Römeris baiminosi, kad bus atsi-

žvelgta į skundą pasirašiusių pareiškėjų ambicijas ir autoritetą (ten pat).

Tačiau ilgainiui nuomonė apie Tarpautinį Teismą keitėsi. Iš pradžių M. Römeris nepasitikėjo nei savimi, nei Teismu ir nekantriai laukė, kada pagaliau galės grįžti į Lietuvą, tačiau baigęs eiti teisėjo *ad hoc* pareigas Teisme, suprato, kad jau priprato prie teisėjų, susigyveno su jais, kad jam patiko dirbti, pasiilgs savo mylimo kabineto, kad jam gaila atsisveikinti su šiais žmonėmis visiems laikams. M. Römeris rašė, jog priprato prie teisėjų, pažino, įvertino ir pamilo juos, jog jie jam tapo artimi. Stebėdamasis šia savo būseną, teisėjas *ad hoc* rašė: „[G]albūt tai yra mano charakteriui būdingas lietuviškas bruožas. Visur gyvenime, kad ir kur einu, palieku dalelę savo širdies. Gavau tai ir iš Mamos“ (t. 34, 1932-08-08, l. 360).

Grįžęs į Lietuvą, M. Römeris stengėsi mandagiai elgtis su teisėjais, tad periodiškai nusiųsdavo padėkos ar sveikintimo laiškus (t. 34, 1932-10-31, l. 401). O ir jie netylėdavo. Antai P. Klimas, grįžęs iš viešnagės Paryžiuje, papasakojo, kad buvo sutikęs Teisingumo Teismo vicepirmininką J. G. Guerrero. Šis su pagarba atsiliepė apie lietuvių nacionalinį teisėją ir prisipažino, jog Teismui teko nagrinėti sudėtingą ginčą tarp Danijos ir Norvegijos dėl Grenlandijos. Jis pabrėžė, kad toje byloje šalys elgėsi labai nuožmiai. Akcentavo, jog lietuviai buvo džen telmenai, su priešininkais elgėsi mandagiai, o danai ir norvegai kalbėdami atsukdavo vienas kitam nugarą, nesisveikindavo, plūsdavosi kalbėdami (t. 34, 1933-01-20, l. 443).

Su Teisingumo Teismo teisėjais nutiko ir toks atvejis. Praėjus nemažai laiko nuo to momento, kai buvo priimtas sprendimas Klaipėdos krašto Statuto aiš-

kinimo byloje, M. Römeris gavo iš Paryžiaus raštą, kuriame prašyta, kad jis palaikytų Teisingumo Teismo teisėjo R. Altamiro y Crevea kandidatūrą Nobelio taikos premijai gauti. Šis teisėjas buvo vienas aršiausių priešininkų Statuto aiškinimo byloje, be to, dienoraščių autorius pastebėjo, kad nė vienas Teismo teisėjas neparėmė šio kandidato. M. Römeris taip pat apsisprendė nepalaikyti. Be viso to, nenorėjo, kad vokiečiai džiūgautų dėl to, jog neparėmęs Lietuvos pozicijos Teisingumo Teismo teisėjas gaus Nobelio taikos premiją (t. 34, 1933-01-21, l. 443).

Viešėdamas Hagoje ir turėdamas laisvą minutę, M. Römeris savo dienoraščiuose charakterizavo kiekvieną iš teisėjų, dalyvavusių nagrinėjant Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylą. O artėjant tai datai, kai Teisingumo Teismo sprendimas turėjo būti paskelbtas, teisėjas *ad hoc* pateikė savitą teisėjų gradaciją. Iš pradžių jis sulaiapsniavo teisėjus pagal jų profesionalumą nuo iškiliausio iki silpniausio: D. Anzilottis, A. S. de Bustamante'as y Sirvenas, V. Schückingas, Wangas Chung-Hui, V. van Eysingas, A. Fromageotas, C. Hurstas, M. J. Rostvorovskis, E. Rolin-Jaequeumynsas, F. B. Kelloggas, Urruttia, J. G. Guerrero, D. Negulesco, M. Adatcis ir R. Altamira Y Crevea. Pasukui juos suskirstė pagal asmenines simpatijas: E. Rolinas-Jaequemynsas, A. Fromageotas, J. G. Guerrero, C. Hurstas, V. Schückingas, Wangas Chung-Hui, Urruttia, M. J. Rostvorovskis, M. Adatcis, F. B. Kelloggas, D. Anzilottis, R. Altamira y Crevea, D. Negulesco ir V. van Eysingas. M. Römeris įvardijo, kad ši dviguba schema apibendrina jo asmeninius įspūdžius apie teisėjus (t. 34, 1932-08-09, l. 361).

Iš pateiktų atskirų teisėjų charakteristikų paaiškėjo įdomių faktų, pavyzdžiui, kad teisėjai C. Hurstas ir H. Fromageotas, nuosekliai palaikę Lietuvą, buvo Versalio taikos sutarties ir kitų daugybės tarptautinių susitarimų tekstų redaktoriai (t. 34, 1932-07-28, l. 355). Wangą Chung-Hui dienoraščių autorius apibūdino kaip nesilaikantį jokių politinių pozicijų ar tendencijų, sąžiningiausią teisėją. M. Römeris pabrėžė, kad M. Adatcis buvo ne tik teisininkas, bet ir diplomatas. Taigi jis, priimdamas savo sprendimus, taip pat rėmėsi ir politiniu oportunizmu (t. 34, 1932-07-18, l. 350).

Dienoraščių autorius pastebėjo, kad Pirmojo pasaulinio karo metais, kai vokiečių mokslininkai paskelbė solidarumo su karu ir Vokietijos pozicija deklaraciją, smerkiančią Vokietijai besipriešinančių šalių mokslininkų pasaulį, V. Schückingas buvo vienas iš nedaugelio autorių, atsisakiusių pasirašyti šį dokumentą. Vokiečių teisėjas priešinosi hitlerizmui, todėl vokiečių nacionalistai jį paniekino: šio autoriaus kandidatūra buvo pateikta Teisingumo Teismui, tačiau Vokietijos atstovai Tautų Sąjungoje balsavo prieš jį. M. Römeris laikė V. Schückingą vienu sąžiningiausių teisėjų, nors šis Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos traktavo kaip Versalio taikos sutarties smurto epizodą (t. 34, 1932-07-19, l. 350). Sužinojęs apie šio teisėjo mirtį, M. Römeris akcentavo, kad tai buvo nuoseklus nacių nacionalizmo priešininkas, demokratas pagal įsitikinimus ir tautų sambūvio bei taikaus bendradarbiavimo šalininkas, taip pat dar kartą pabrėžė, jog jis buvo išrinktas į Teisingumo Teismą kaip vokietis, bet ne kaip Vokietijos kandidatas, nes Vokietija nepalaikė jo kandidatūros. Dėl to, kad priešinosi hitlerizmui, V. Schückingas

neteko Kylio universiteto profesoriaus pareigų (t. 35, 1935-09-15, l. 425).

A. S. de Bustamante'as y Sirvenas buvo ir mokslininkas, ir praktikas, gerai žinomas Lotynų Amerikoje teisininkas. Jis parašė veikalą apie tarptautinės privatinės teisės principus bei taisykles ir įstatymų koliziją. Šis jo veikalas buvo toks populiarus ir autoritetingas, kad vadinamas „Bustamante'o kodeksu“ (t. 34, 1932-07-21, l. 351). M. J. Rostvorovskis buvo konstitucinės ir tarptautinės teisės profesorius. Paaiškėjo, kad jis, kaip ir M. Römeris, studijavo Laisvojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje (t. 34, 1932-07-24, l. 353). M. Römeris pabrėžė, jog italas D. Anzilottis buvo fašizmo priešininkas, todėl Italijos vyriausybė jo nepalaikė. Teisėjas *ad hoc* italų teisėją laikė tobulu procesualistu, jo individualias ir atskiras nuomones M. Römeris pava-

dino šedevrais, loginio samprotavimo perlais. Tačiau pabrėžė ir D. Anziloto silpnębę: jis siekė būti originalus, išsiskirti iš daugumos, kitaip tariant, norėjo demonstruoti savo originalumą (t. 34, 1932-07-29, l. 355). Olandą V. van Eysingą M. Römeris pavadino germanofilu, kuris nuo pradžios iki galo priešinosi Lietuvos tezėms ir buvo kur kas radikalesnis bei kategoriškesnis už vokiečių teisėją V. Schückingą. Dienoraščių autorius pastebėjo, kad jis mėgo polemizuoti, naudodamasis insinuacijų, faktų iškraipymų, smulkių falsifikacijų metodu (t. 34, 1932-07-30, l. 356). Pirmininkaujanti bylos nagrinėjimui J. G. Guerrero M. Römeris apibūdino kaip įvaldžiusį „atstovavimo meną“, taktišką, jaučiantį pusiausvyrą bei ramybę ir pasitikintį savimi, tobulą Tautų Sąjungos plenarinių sesijų pirminką (t. 34, 1932-07-31, l. 356).

TEISĖJAS AD HOC

M. Römeriui teko teisėjo *ad hoc* vaidmuo Teisingumo Teisme, todėl jis nemažai galvojo apie šį institutą, jo reikšmę, dvilypumą, kurį nulėmė teisėjo nepriklausomumo reikalavimas ir priklausymas valstybei, su kuria kilęs ginčas nagrinėjamas. Viena vertus, teisėjas *ad hoc* turi būti nešališkas, kaip ir visi kiti kolegijos teisėjai, kita vertus, su byla jį sieja emocinis ryšys. Todėl M. Römeris jautėsi dviprasmiškai. Jis rašė:

[M]ano padėtis pakankamai sunki, nes iš vienos pusės turiu vadovautis savo įsitikinimu, kuris sutampa su lietuviškomis tezėmis, iš kitos – turiu būti teisėjas, o ne paskyrusios mane valstybės atstovas, nors iš tikrųjų galiu atrodyti kaip šalies atstovas, gal net nevalingai toks ir esu, nes sunku iš savo odos ištrinti tėvynę.

Nacionalinių teisėjų institutas turi rimtų trūkumų. Ir jiems šis dviprasmiškas vaidmuo nėra labai malonus (t. 34, 1932-06-15, l. 333).

Be dvilypio teisėjo *ad hoc* vaidmens, M. Römeris pastebėjo ir tai, kad teisėjas *ad hoc* yra it balta varna teisėjų kolegijoje. Baigiantis jo viešnagai Hagoje, dienoraščių autoriaus rašė:

[R]eikia pripažinti, kad teisėjo *ad hoc*, arba „nacionalinio teisėjo“, pozicija yra gana klaidinanti ir varginanti. Taip yra ne tik dėl to, kad teisėjų kolegijoje yra „*homo novus*“, kuris visada simbolizuoja kažką įsibrovėlį ir parveniją (tą, kuris yra diskriminuojamas, – aut. past.), bent jau šaltai vertinamas nuolatinių teisėjų aristokratijos, formuojančios komandą ir didesnio autoriteto jausmą ir patentuotų

ižymybių titulus. Taip yra dar labiau dėl paties teisėjo *ad hoc* pobūdžio, dėl kurio jo vaidmuo yra dvigubas ir įtartinas (t. 34, 1932-08-07, l. 360).

M. Römeris taip manė, nes suvokė, kad, nors teisėjas *ad hoc* formaliai yra nepriklausomas, iš tikrųjų jis gina jį paskyrusios valstybės interesus ir veikia kaip jos atstovas. Tai taip pat reiškia, kad kiti teisėjai jį vertino kaip ne tokį reikšmingą, į kurio nuomonę, priimant sprendimą, galima mažiau atsižvelgti, nes jis tapatinamas su jį paskyrusios valstybės interesais.

M. Römeris prisipažino, kad dėl to jam ne kartą buvo gėda kalbėti. Tačiau jis kartu pripažino, jog ilgainiui ši gėda blėso, neigiamas teisėjų požiūris silpo, kolegų teisėjai pradėjo labiau atsižvelgti į M. Römerio nuomonę. Jis netgi konstatavo, kad ilgainiui „suaugo“ su teisėjų kolegija ir pradėjo joje gerai jaustis. Pagaliau M. Römeris prisipažino, jog jam patiko teisėjai:

[A]pskritai manau, kad prisiminimai apie Tarptautinį tribunolą išliks teigiami. Turiu omenyje ne uždirbtus pinigus, kurie neabejotinai yra didelis dalykas, bet pirmiausia turiu omenyje asmenines darbo sąlygas šiame teisme, atmosferą, teisėjų aplinką, santykius (t. 34, 1932-08-07, l. 360).

Teisėjo *ad hoc* vaidmenį M. Römeris gvildeno ir vėliau, kai buvo vėl paskirtas nacionaliniu teisėju kitoje geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byloje. Jis rašė:

[N]acionalinis teisėjas nei žuvis, nei mėsa: nei teisėjas visa šio termino prasme, nei vienos iš šalių atstovas. Šiek tiek vieno ir šiek tiek kito. Jis negali griežtai ir išimtinai vadovautis savo teisiniu ir teisėjo įsitikinimu, jei tai gali pakenkti ne tik interesams, bet net ir nacionaliniam *prestige*

[...]. Tai būtų šios šalies diskreditavimas, sumenkinantis tai, kad net jos nacionalinis teisėjas būtų priverstas balsuoti prieš tos valstybės tezes. Tai bjauri pozicija. Norėčiau niekada daugiau nepriimti šios funkcijos. Lietuva tokiai funkcijai gali pasitelkti ir Zaunių, kuris puikiai kalba prancūziškai ir yra teisininkas. Diplomatu tai būtų priimtina, nes jo profesija – laviravimas ir išsisukinėjimas, bet tai netinka mano charakteriui. Man tai nepatinka. Man patinka būti teisėju, bet visiškai, laisvu ir nešališku (*Dienoraščių fragmentai*, 1938-06-23, l. 30).

Ilgainiui teisininkas išreiškė abejonę, ar šis institutas reikalingas ir pagrįstas. Tokį teisėją dienoraščių autorius vadino pusiau teisėju, svetimu elementu Teisingumo Teisme, įžaidėju, vienos iš proceso šalių atstovu spaudai, mat nacionalinis teisėjas skiriasi nuo nuolatinųjų teisėjų tuo, kad visada yra šiek tiek šališkas savo valstybės naudai. M. Römerio nuomone, tai prieštarauja principams, kurių pagrindu kuriami teismai. Jis gerai suvokė teisėjo *ad hoc* instituto trūkumus, tačiau suprato ir privalumus. Teigė, kad šis institutas pateisinamas tuo, jog tos valstybės, kurių piliečių yra tarp nuolatinųjų Teismo teisėjų, gali turėti vieną iš teisėjų savo bylose kaip nacionalinį teisėją. Atitinkamai tokia privilegija turėjo būti suteikta ir toms valstybėms, kurių pilietybės teisėjų nėra tarp Teismo teisėjų. Tačiau, M. Römerio manymu, tą patį efektą būtų galima pasiekti ir kitaip, t. y. pašalinant nuolatinį teisėją, kai nagrinėjama byla, kurioje viena iš šalių yra jo pilietybės valstybė. Tokiu būdu būtų atsakyta teisėju *ad hoc* instituto. Tai, dienoraščių autoriaus nuomone, geriau atitiktų teismo nešališkumo principą, be to, nebeturėtų jokių privilegijų valstybės,

kuriose nuolat dirba nacionaliniai teisėjai (*Dienoraščių fragmentai*, 1939-02-16, l. 4).

M. Römeris apie tai kalbėjo su kitais teisėjais. Dauguma iš jų pritarė nacionalinių teisėjų institutui. Jie tvirtino, kad teisėjai *ad hoc* naudingi Teisingumo Teismui, nes jie gali suteikti informacijos Teismui apie įvairias nacionalines detales, kurių užsienio teisėjai nežino. Juos M. Römeris įvardijo nacionaliniais ekspertais *sui generis*. Be to, nurodė ir kitą priežastį: teisėjų *ad hoc* institutas priartina Teisingumo Teismą prie arbitražinio tipo teismų tarptautiniuose teisiniuose santykiuose, o ten, greta pagrindinio arbitro, visada yra nacionalinių arbitrų, kuriuos paskiria jais pasitikinčios valstybės. Maža to, buvo pabrėžta, kad valstybės pripratusios prie tokios arbitražo struktūros, todėl siekta jos laikytis ir Teisingumo Teisme, nes nenorėta, kad Teismo organizacija gąsdintų valstybes, nesuteikdama joms įprastų teisinių garantijų, ir jos imtų jį vengti (ten pat).

M. Römeris rašė apie tai, kad Teisingumo Teisme teisėjo darbas sudėtingas ne tik dėl to, kad jis buvo nacionalinis teisėjas, bet ir dėl kitų aspektų:

[Š]is darbas labai varginantis, nes reikalauja didžiulių nervinių pastangų. Protas nepailsi, nes varžovas yra budrus ir aktyvus, nuolat atakuojantis, siekiantis priartėti, sumenkinti poziciją, išnaudoti kiekvieną aplinkybę, priešingos stovyklos silpnybę. Tačiau nervai įsitempę labiau nei protas. Esu išalkęs ramybės. Situacija panaši į azartinius lošimus kai kuriuose lošimų namuose. Tik čia azarto tezė tęsiasi savaites ar net mėnesius. Ypač tam tikromis kritinėmis akimirkomis, [...], tam tikro svyravimo akimirkomis, kai pavojaus įtampa pakyla iki zenito, iki taško, kai nervai įsitempę lyg stygos, pasiruošę

sprogti. Ši našta būtų lengvesnė, jei būtų galima aiški ir pastovi dauguma, net, sakyčiau, jei ta dauguma būtų nusiteikusi neigiamai. Bet taip nėra. Mūsų atveju dvi priešingos pusės beveik balansuoja, o didžioji dalis atskirų klausimų gali būti trumpalaikiai, netvirtai, priklausantys nuo vieno ar dviejų balsų, kurie nusvers svarstyklės į vieną ar kitą pusę (t. 34, 1932-07-15, l. 348).

Teisingumo Teismo teisėjų diskusijas dėl šešių skundo klausimų M. Römeris įvardijo kaip karą, kuris tęsiasi ne viena dieną – savaites ar net mėnesius. Šis karas paslėptas nuo visuomenės akių, ji sužino tik apie faktą, kad pasiekta pergalė arba pralaimėta. Dienoraščių autorius rašė apie advokatų ir valstybės atstovų vaidmenį: jie laisvai išsako, ką nori, jie gali pateikti teisėjams reikiamos medžiagos, bet tuo jų vaidmuo ir baigiasi. Toliau šie asmenys nebegali daryti įtakos teisėjų tarpusavio kovai, jie nedalyvauja pačioje lemtingiausioje intelektualinėje kovoje. Čia teisėjas *ad hoc* rašė, kad, kai bylą nagrinėja penkiolika stiprių teisininkų, kurių nuomonės skiriasi, Teismo sprendimo priėmimas ima panėšėti į karą tarp teisėjų. Intelektualinį ir sąžiningą karą, kur reikšmingas vaidmuo, pasak M. Römerio, skiriamas ne tik minties gilumui, bet ir strategijos bei taktikos menui:

[Š]į karą lydi atakos ir kontratakos, puolimas ir gynyba, pozicinis karas, frontaliniai smūgiai, flangų sprendimai, trumpi ir stiprūs smūgiai kruopščiai pastebėtose priešininko silpnose vietose, partizanų diversijos, pergalingų ar pralaimėtų mūšių epizodai, žodžiu – viskas, kas būdinga eiliniam karui. Tai varginantis darbas, besitęsiantis savaites ir mėnesius, kurio metu beveik niekada nesate visiškai tikras dėl galutinio rezultato. Ten, kur šiandien kaž-

kokia smulkmena, atrodo, laimėjai, rytoj, palietus kitą tašką, susijusį su ankstesniuoju, viskas staiga apsverčia. Ir ne tik nacionalinis teisėjas, kaip aš, kuris labiausiai

domisi byla, bet ir kiti teisėjai apimti kovos aistros: karo psichozė veikia teisėjų protus, kiekvienas iš jų labai rūpinasi, kad jo težė laimėtų (t. 34, 1932-07-17, l. 349).

M. RÖMERIS – NUOLATINIS TEISINGUMO TEISMO TEISĖJAS?

Apie galimybę tapti Teisingumo Teismo teisėju M. Römeris užsiminė 1936 m. pradžioje. Artimiausi teisėjų rinkimai turėjo įvykti 1939 m. Apie tai jam pasakė Paryžiaus universiteto Teisės fakulteto doktorantūroje studijuojantis Daukša (vardas nežinomas). Dienoraščių autorius prisipažino, kad svajojo apie tai nuo 1932 m. Buvo likusios trys vietos, mirus trims teisėjams, bet pastebėta, kad tapti teisėju, užimant mirusio teisėjo vietą, sudėtingiau, negu dalyvaujant bendruose rinkimuose į Teismą. M. Römeris suvokė, kad mažai tikėtina, jog kada nors kas nors iš trijų mažų Baltijos valstybių taps tarptautinio lygmens teismo teisėju. Dienoraščių autorius neabejojo, kad, jeigu šioms valstybėms būtų suteikta tokia galimybė, M. Römerio šansai būtų didžiausi, nors tarp konkurentų dar galėtų būti Tartu universiteto tarptautinės teisės profesorius A. Piipas. Didžiausia tikimybė, kad būtų pasirinktas M. Römeris, nes Teisingumo Teismo teisėjai jį jau pažinojo ir gerbė, be to, buvo užmegzti ryšiai su Paryžiaus universiteto Teisės fakulteto profesūros sluoksniais. Teisininkas pastebėjo, jog praėjusiuose Teisingumo Teismo rinkimuose Lietuva nekėlė nė vieno kandidato. Taip nutiko dėl to, kad Baltijos valstybės solidarčiai neprašė vienos vietos Teisme ir apskritai nesitarė tuo klausimu. M. Römerio nuomone, galbūt tokiu atveju ir būtų buvę galima ką nors padaryti. Tačiau teisininkas

džiaugėsi, kad šis klausimas patraukė jaunesnės Lietuvos diplomatijos kartos dėmesį (t. 35, 1936-01-30, l. 494). Matė, jog šiokių tokių veiksmų imasi ir Lietuvos ambasados Paryžiuje patarėjas L. Natkevičius, be to, buvo rengiamasi suteikti M. Römeriui Prancūzijos Garbės legiono ordiną (t. 36, 1936-09-07, l. 83). Tai taip pat turėjo padėti pasiekti sėkmę, renkant Teismo teisėjus.

1936 m. spalį pasklido žinios, kad Latvija buvo išrinkta į Tautų Sąjungos Tarybą: „[G]alų gale, tai yra išskirtinė Baltijos šalių sėkmė. Galbūt ši aplinkybė palengvins mano galimybes būti išrinktam į Hagos tribunolą. Prašau Dievo!“ (t. 36, 1936-10-09, l. 98).

Vėliau ir A. N. Mandelštamas rūpinosi, kad M. Römerio kandidatūra būtų pateikta į Teismo rinkimus (t. 37, 1939-02-25, l. 31). Tuo metu M. Römeris šiek tiek kitaip atsiliepė apie darbą Teisingumo Teisme. Jis prisipažino, kad nuo 1932 m. keletus metus troškė tapti to teismo teisėju, bet ilgainiui šis entuziazmas silpnėjo. Taip nutiko ne tik todėl, kad šio Teismo idėjos sumenko, totalitarinėms valstybėms padarius įtaką, bet ir dėl to, jog jame nagrinėjami ginčai apsiribojo smulkiais santykiais, reguliuojamais privatinės teisės normomis. Be to, dienoraščių autorius prisipažino, kad nebenorėjo emigruoti: „[...] gerai jaučiuosi Lietuvoje, nes ten turiu įdomų darbą, geras gyvenimo sąlygas ir myliu šalį“ (ten pat).

Kita vertus, ilgainiui M. Römeris pastebėjo atotrūkį tarp realybės ir Teismo. 1939 m. jis rašė:

[D]abartiniame Europos tarptautinių santykių pragare šis Hagos tribunolas sukuria kažkokios gražios pasakos iš kito pasaulio išpūdį. Pats pernelyg skaudžiai pajutau prarają tarp tarptautinio teisingumo pasaulio Hagoje ir tarptautinės politinės realybės pasaulyje, kai kovo mėnesį grįžau iš Hagos ir išgirdau apie Čekoslovakijos, Klaipėdos ir Albanijos aneksiją. Šis ryškus dviejų pasaulių kontrastas apsunkina paskaitą apie Tarptautinį tribunolą prakeikto žiaurumo ir prievartavimų atmosferoje (t. 37, 1939-04-22, l. 59).

Vis dėlto mintis teikti M. Römerio kandidatūrą, vykstant rinkimams į Tarptautinį Teismą, buvo aktyviai plėtojama valstybiniu ir tarpvalstybiniu lygmenimis. Antai užsienio reikalų ministro patarėjas A. Staneika 1939 m. rugpjūtį M. Römeriui minėjo, kad Lietuvos diplomatai organizuoja didelę kampaniją, siekdami paskatinti Tautų Sąjungos nares palaikyti teisininko kandidatūrą. Šiuo reikalu rūpinosi Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje J. Savickis. Kai kurios šalys (Lenkija, Latvija, Estija, Suomija, kelios Pietų Amerikos šalys) jau buvo pažadėjusios paremti M. Römerio kandidatūrą, žinoma, mainais už tai, kad lietuviai parems jų kandidatus, t. y. lenkų, latvių, suomių ir kitus atstovus. M. Römeris dienoraščiuose pastebėjo, kad ypač sunku užsitikrinti didesnių valstybių, pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos ar Prancūzijos, paramą: šios šalys iš anksto nežadėjo paremti, nenorėdamos išsipareigoti. Dienoraščių autorius puikiai suvokė šitų šalių logiką: joms nereikėjo paramos dėl jų kandidatų, nes buvo neabejotina, kad jų atstovai bus išrinkti. Vis dėlto teisinin-

kas neteikė didelės reikšmės šiems susitarimams ir pažadams, nes tai, jo nuomone, tebuvo ledkalnio viršūnė – reikėjo didesnės žuvies iš gilesnių vandenių (t. 37, 1939-08-08, l. 113).

M. Römeris taip ir netapo nuolatiniu Teisingumo Teismo teisėju. Neatsižvelgiant į tai, iki to laiko šiame Teisme M. Römeriui dar ne kartą teko lankytis. Praėjus penkeriems metams nuo sprendimo Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje priėmimo, M. Römeris vėl apsilankė Hagoje. Šio apsilankymo priežastis – kilęs konfliktas dėl kai kurių mokėjimų atsiskaitymo tarp Lietuvos ir Danijos. M. Römeris dalyvavo Lietuvos ir Danijos taikinimo komisijoje (t. 36, 1937-11-09, l. 296). Per šį apsilankymą jis susitiko su J. G. Guerrero, iš kurio išgirdo, jog Estija kelia Lietuvai bylą dėl atsiskaitymų už Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio ruožą. Teismo pirmininkas išreiškė viltį, kad iš Lietuvos pusės teisėju *ad hoc* vėl bus paskirtas M. Römeris (*Dzienniki 1931–1938*: 438). Ir iš tikrųjų netrukus jis gavo iš Užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio oficialų pasiūlymą būti teisėju *ad hoc* Teisingumo Teisme (t. 36, 1937-12-07, l. 310). Taigi M. Römeris važiavo į Hagą trečią kartą (t. 37, 1939-01-16, l. 11).

Po kurio laiko vėl pasigirdo žinių apie tai, kad M. Römeris gali kandidatuoti į Teisingumo Teismą. Dienoraščiuose jis rašė, jog jo kandidatūra bus paskelbta. Tačiau M. Römeris klausė savęs, ar tikrai norėtų tapti tuo teisėju, nes „atmosfera Europoje tokia šlykšti“. Žinoma, viliojo intelektualinė Teismo atmosfera bei materialinė gerovė (t. 37, 1939-05-22, l. 74). 1939 m. rudenį turėjo vykti rinkimai į Teisingumo Teismą. Pasak M. Römerio, Lietuvos Vyriausybė paskyrė nacionalinę grupę, kuri, vado-

vaujantis Teismo statutu, turėjo teisę siūlyti keturis kandidatus (numatyta, kad ne daugiau kaip du kandidatai galėjo būti Lietuvos piliečiai, kiti – užsieniečiai). Į nacionalinę grupę buvo paskirtas Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas L. Ciplijauskas, Teisės fakulteto dekanas A. Janulaitis ir dėstytojas T. Petkevičius. Grupė nusprendė apsiriboti vienu Lietuvos kandidatu (M. Römeriu) ir trimis užsienio kandidatais (belgu C. de Visscheriu, prancūzu A. de La Pradelle'u bei amerikiečiu M. O. Hudsonu). Šis kandi-

datų sąrašas buvo išsiųstas Tautų Sąjungos sekretoriui (t. 37, 1939-05-24, l. 75). Vėliau M. Römeris rašė, kad nėra tikras, ar pavyks laimėti, nes galimybės dar labiau sumažėjo, paaiškėjus, kad Baltijos šalys pateko į sovietų įtakos lauką, nes jos tapo realiai priklausomomis valstybėmis, kuriose jau buvo užsienio įgulos (t. 37, 1939-12-10, l. 175). Šis klausimas išspręstas taip, kad, straipsnio autorės duomenimis, 1939 m. apskritai neįvyko teisėjų rinkimai, o Teismas baigė savo veiklą 1940 m. pradžioje.

IŠVADOS

Dienoraščiuose teisininkas rašė apie teisėjų asmenybes, aptarė savo santykį su jais. Jis įvardijo teisėjų diskusijas kaip intelektualinį karą, azartinį žaidimą ir pan. M. Römeris pastebėjo, kad teisėjai, kurie buvo teisėjais savo valstybėse arba užsiėmė akademinė veikla, jautėsi labiau nepriklausomi nei tie, kurie kadaise ėjo juriskonsultų ar diplomatų pareigas. Pastarieji galėjo suteikti teisinėms sąvokoms reikiamą reikšmę. Dienoraščių autorius rašė apie nervinę įtampą, patirtą einant teisėjo *ad hoc* pareigas, mat, viena vertus, nacionalinis teisėjas turi būti nepriklausomas, kita vertus, jis jaučiasi emociškai susijęs su valstybe, kuri yra viena iš ginčo šalių.

Apie galimybę tapti nuolatinio Teisingumo Teismo teisėju M. Römeris užsiminė dar prieš tai, kai 1938 ir 1939 m. antrą kartą tapo šio Teismo nacionaliniu teisėju geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byloje (plačiau apie šią bylą žr. Deviatnikovaitė 2022). Ši idėja įgijo pagreitį 1936 m., kai Lietuvos diplomatijos sluoksniai ėmėsi plėtoti tarptautinę kampaniją šiuo klausimu. Apsispręsta, kad 1939 m. rinkimuose į Teismo teisėjus bus pateikta M. Römerio kandidatūra. Tačiau, autorės žiniomis, šie rinkimai niekada neįvyko, o Teismas baigė savo veiklą 1940 m. pradžioje.

Literatūra

Deviatnikovaitė Ieva. 2022. Geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byla M. Römerio dienoraščiuose, *Jurisprudencija* 29 (2): 182–212.

Nuorodos

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 138 – Römerių giminės aktai, saug. vien. 2260 (t. 34).
Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 75 – Mykolas Römeris, saug. vien. 11 (t. 35), 12 (t. 36), 12 (t. 37), 20, 22 (dienoraščių fragmentai).